

SZEGEDI SZABADTÉRI JÁTÉKOK — 1971

ILLYÉS DÓZSA-DRÁMÁJÁRÓL

„... Homlokán a harag rőt koszorújával
s szinte tántorogva nehéz igazával
indul Temesvárra, süllyedni jeltelen
szörnyű mocsaradba, magyar történelem”

— így jelenik meg Illyés egyik versében a nagy paraszti igazságtevésre készülő, de már pusztulásának élébe induló sereg vezére. Eposzi monumentalitással — „mint egy barát írja, harcairól szólván: nyomában ott tolong százhuszezer sátán” — egyúttal azonban drámai helyzetben is: amint világba kiáltja erkölcsi igazát, miközben már érezzük a történelem gépezetének megsemmisítő erőt.

Epika, dráma és líra keveredik a Dózsa Györgyről írt színpadi Illyés-műben is. A harcra hívó vezéri szózatot olyan lírai izzás hevíti, mely a ceglédi beszédet versbe formáló egykori mű pátoszával rokon, líraiság fűti a Dózsát elsrató, gyilkosait elátkozó Anna szavát is, akár Dózsa utolsó hitvallását, ugyanakkor a színen epikai mozgalmasságot látunk — parasztkok sereglésének, harctéri csaták és hatalmi „sakkhúzások” fordulatainak leszünk szemtanúi — s a drámai konfliktusok sem hiányoznak a műből. A török által elhurcolt öccseit visszakövetelő, a szerető féltéstől félőrülten csak személyes fájdalmat érteni tudó lányra hallgatva cselekedjék a hős, vagy az országos politika útvesztőinek vágjon-e neki — mely nagyobb, egyszersmind azonban megfoghatatlanabb közösség „ügyében” dönt —; a külső ellen adja-e az igazi veszélyt, vagy „bent”, az egy nyelvet szólók közt kell az elkínzott nép legfőbb ellenségét keresni, hőst érdemlő nép egyáltalán az állatsorban tartott, vezéréhez a maga egészében felérni nem tudó tömeg, vagy eszköz lehet-e csupán, másoknak a kezében — megannyi választ, döntést váró kérdés, mely feszültséggel telíti a mű egyes részleteit. És végül: alkudjék, ügyeskedve egyezkedjék-e a hatalom erőivel a nép vezére, vagy pedig inkább erkölcsi értékeket őrizzen, s egy *esetleges* erkölcsi-hatalmi győzelem hitével vállalja önnyaga és társai számára a jelen *biztos* kínjait?

Súlyos kérdések — együttes föltevésükhöz talán már túlságosan is súlyosak.

*

A parasztvezér alakját számos versének tanúsága szerint legbensőjében őrző költő „valahol félúton” írta meg Dózsa Györgyről szóló drámáját. Az *ozonai példa* és a *Kegyenc* között. Az epikus költő által korábban megírt szándékolt Dózsa-eposz tervének születése és az érett drámaíró, az intellektus teljes fegyverzetét avatóttan kezelő alkotó színrelépése közti periódusban. Akkor, mikor még — A *tékozló országot* író Juhász Ferenchez hasonlóan — elevenen élt benne az az igény is, hogy méltó emléket állítson végre a meggyalázott emlékü hősnek, mikor azonban már — megint hivatkozhatnánk Juhásznak, illetőleg az ő Dózsa-művének analógiájára — új

kérdések előtörlése tette kínzóan elevenné és egyszersmind töprengésre készítően bonyolultta a Dózsa-örökséget, illetőleg annak vállalását. Jórészt ebből a helyzetből adódnak az értékes mű komoly egyenetlenségei. Már nem a tervezett hőskölteményt érezte csak megírandónak Illyés — mely idilli pihenőivel és félelmetességével együttesen a nép, az élet erőinek nagyszerűségét lett volna hivatott sugallni —, de még nem érett meg, nem tisztult ki benne a drámai konfliktus a maga összetettségében, a maga intellektuális gazdagságában.

*

Történelmünknek arról a másik nagy küzdelméről, melyben ugyancsak külső és belső ellentétek sűrűsödtek, sajátos feszültségrendszert alkotva, Illyés két külön (bár egymással összekapcsolódó) drámát írt. Egyet, mely „kint” játszódik a nép körében, s a fegyveres harc eseményeit-körülményeit viszi mindenekelőtt színre, háttérben a „nagy” politika fordulataival — és egy másikat, melyben épp fordítva: a fegyveres harc és a vele kapcsolatos népelet szorul a színlalakon kívülre, feszültséggel teli háttérrel, illetőleg alapot adva a színre lépő két férfi drámai — indulatok, érzelmek, gondolatok erejével mérkőző — küzdelme számára. A *Dózsa Györgyben* Illyés össze próbálja kapcsolni ezt a kettőt — a siker azonban csak részleges. A választott főszereplőben olyan hőst mintázhatott meg, aki éppúgy közvetlenül van jelen „lent” (a nép közt), mint „fönt” (az országos politika szereplői közt), és aki a külső harcoknak éppúgy tevéleges részese volt, mint amennyire a belsőnek részese volt, illetőleg lehetett. Viszont épp az utolsó — és ezáltal kiemelt — rész általánosabb érvényű, egyszersmind erős huszadik századi aktualitású konfliktusát nem engedik szabadon kibontakozni a nyersebb-reálisabb színekkel átfogalmazott, romantikus érzelmi töltést hordozó történelemszemléltető részek, a maguk meglehetősen bőségével. Ez a konfliktus már kevésbé „kosztümös-történelmi”, inkább intellektuálisan stilizált „Zápolyát” és „Dózsát” igényelt volna.

„Egy erős trón karfáján egy erős kéz”, mely a parasztot is kész maga mellé venni a hatalom részesének — katonának, annak meggyőződésében, hogy „Az ősi törvényt legjobban... újon toborzott őre védi”, s ennek szellemében hirdeti: „az új urak kedveznek a parasztnak, a paraszt hát leteheti a fegyvert s hozzánk állhat”, (legfőljebb „Egy kicsit tán keményebb lesz a munka... de kordában lesznek majd... Ha egyszer kezünkben a hatalom”): ez a dráma Zápolyája. A történelmi anyag „hagyományos” feldolgozásának bősége alapján nem egészen jogtalanul vetődött föl a másfél évtizeddel korábbi pesti bemutató alkalmával a kérdés: nem tette-e — illetőleg: milyen joggal tehetette — Illyés az *egykori* tényleges Zápolyát „pozitívabbá” a maga művében a valóságosnál. *Saját korunkban*, a huszadik században azonban egészen másként tevődik föl a kérdés: a hatalmat közösségi („nemzeti”) célok jegyében, de lényegében önmagáért a hatalomért vaskézzel megragadni kívánó, ennek érdekében a demagógia számos formájával élő „új rendet”-teremtők elleni tiltakozást fogalmazza meg a dráma — gondolatilag-érzelmileg egyaránt jogosan —, mikor a népvészér nem ad kezet ilyen alkuhoz. (Személyes, illetőleg irodalomtörténeti vonatkozásban ott érzik a darabban *A tű foka* egykori válasza s a mögötte rejlő egykori személyes — egyszersmind történelmi — emlékek tanulsága is: az *egyszeri* elhibázott kéznyújtásból adódó elárultatás elegendő okulásul ahhoz, hogy legalább egy *második* kézfogás elől elzárkózzék az, aki a néppel valóban egynek érzi magát.) Katonák és parasztkok lázas jövés-menésében, eleven epizódfigurák színén mozgása, szép színekkel festett idilli részek és országos praktikák bonyodalmainak színre vitele közepette azonban nem tud eléggé összeszűkülni a tér (mint a *Fáklyalángban* vagy a *Kegyenben*), és eléggé kibontakozni két *magatartásnak* a küzdelme, az általános érvényű morális probléma nem tud gondolatok eleven mérkőzésében kiéleződni-kitisztulni. A vita — igaza volt-e Dózsának, mikor nem fogadta el az alkut? — nem kis részben a voltaképpeni előadás utánra szorul: nem kap elegendő érvet magában a műben. (Mint ahogyan a teljes bonyolultságában érzékeltetett konfliktus aligha is kaphatna ilyen lendületes pátoszú választ.)

*

Szabadtéri nagyelőadás esetében szükségszerű, hogy a színre vitt műből jobban kiemelődik az, ami benne teátrális, mint az, ami gondolati. Jelmezes történelmi mű esetében: az, ami benne szorosabban történelmi, annak rovására, ami a jelenben időszerűen általános. A nem jellegzetesen gondolati mondandóból mindenekelőtt a költő erejét helyenként tisztán érvényre juttató nemes pátosz érzelmi-indulati töltése ragad magával, s az életöröm más-más formában való megszólaltatása gyönyörködtet. Figyelmet érdemlő értékek — és nem egyedüliek a műben: kétségkívül méltán jutottak ismét megjelenítéshez, ezúttal szabadtéri játékoknak jó értelemben vett nemzeti drámát igénylő színpadán: olyan téren, mely tömegeknek tud látványt adni, s mely ebből kifolyólag mozgalmas betöltést is igényel. A vállalt feladatnak igényes együttes tett eleget, a rendezés a színpad sajátos lehetőségeinek minél teljesebb kihasználására törekedett — nem sikertelenül. A látvány azonban — Kósa Dózsa-filmjének Derkovitstól is ihletett modern képsorai után — kissé túlságosan is színesnek hat. A filmnek a drámái konfliktusát is minden bizonnyal jórészt Illyés műve adta, cselekménymegjelenítésének erejében azonban természetesen, hogy többet tudott nála adni: műfaji lehetőségeiből következően.

TAMÁS ATTILA

HÍREK

Az írószövetség vendégeként hazánkban járt észt íróküldöttség két tagja, A. Liives és R. A. Kaugver Szegedre is ellátogatott. A várost Simai Mihály költő, a dél-magyarországi írócsoport titkára mutatta be vendégeinknek, akik szerkesztőségünkbe is ellátogattak. Beszélgettünk velük közös gondjainkról, valamint a Tiszatáj és a Tallinban megjelenő Looming című folyóirat közötti esetleges kapcsolat kialakításáról.

*

Az MSZMP Szeged városi Bizottságának vendégeként városunkban járt Izraeli Kommunista Párt küldöttsége felkereste a Sajtóházat is, ahol hasznos beszélgetést folytatott a szegedi napilapok és a Tiszatáj több munkatársával.

*

Vitát rendezett az írócsoport Polner Zoltán Egyetlen hangszer című verskötetéről. Bevezető előadást Vörös László tartott.

*

Váradi-Sternberg János, az ungvári egyetem történészprofesszora, az orosz—magyar, ukrán—magyar irodalmi kapcsolatok ismert kutatója Sze-

gedre és szerkesztőségünkbe is ellátogatott rövid magyarországi tartózkodása idején.

Vendégünk volt Bori Imre, az újvidéki egyetem professzora is.

*

Az írószövetség vendégeként hazánkban járt Szergej Zaligin szovjet író Szegedre és szerkesztőségünkbe is ellátogatott.

*

A Forrás romániai vendégei — Létay Lajos, az Utunk főszerkesztője, Marosi Péter, továbbá Aurel Rau, a Steaua főszerkesztője — a kecskeméti folyóirat több munkatársának társaságában látogatást tett szerkesztőségünkben.

*

Megjegyzés: Tamás Attila Kilenc elsőkötetes lírikusról című tanulmánya, amely augusztusi számunkban jelent meg, a szerző írószövetségben elhangzott előadásának rövidített változata.

SZERKESZTŐI ÜZENET

Nem közölhető írást küldtek: G. B. Győr, K. T. Esztergom, P. J. Debrecen, J. I. Budapest, J. M. Budapest, P. L. Budapest, A. Zs. Szeged, R. B. Szeged, V. M. Nagykanizsa, Gy. A. Szeged, M. J. Balástya, V. Gy. Budapest.